

**Gemeente
Amsterdam**

Archeologisch bureauonderzoek

Bestemmingsplangebied Zeeburgereiland (Sluisbuurt,
Bedrijventerrein, De Kom, Baaibuurten)

BO 15-101 Amsterdam 2015
Monumenten en Archeologie

Inhoud

Inhoud.....	3
Samenvatting.....	4
Inleiding	5
1 Basisgegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Rijk	7
2.3 Provincie Noord-Holland	7
2.4 Gemeente Amsterdam	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie.....	8
3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie	10
3.1 Geomorfologie en bodem algemeen	10
3.2 Historie algemeen	10
3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied.....	11
3.3.1 IJ	11
3.3.2 Waterwerken	12
3.3.3 Zeeburgereiland	13
3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied	15
3.4.1 Archeologische Monumentenkaart	15
3.4.2 Vindplaatsen	16
3.4.3 Bodemopbouw	19
3.5 Conclusie: verwachtingsmodel	20
4 Archeologische verwachtingskaart	21
5 Archeologische beleidskaart.....	23
6 Conclusie	25
7 Bronnen.....	26
Appendix I: beleidsvarianten en stroomschema	27

Samenvatting

Monumenten en Archeologie heeft in opdracht van Stadsdeel Oost een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor een reeks bestemmingsplangebieden op het Zeeburgereiland en het omliggende Binnen- en Buiten-IJ. Te weten, Sluisbuurt, Bedrijventerrein, de Kom en de Baaibuurten. Dit onderzoek is bedoeld om een beeld te krijgen van de ondergrondse cultuurhistorische waarden die in dit gebied aanwezig kunnen zijn. Een dergelijk bureauonderzoek past binnen de verplichting van gemeenten om conform de Monumentenwet beleid te ontwikkelen ten aanzien van het behoud cq documentatie van die overblijfselen bij bouw- en aanlegwerkzaamheden.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch-topografische ontwikkeling van het plangebied. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de omgeving van het plangebied. De historische en archeologische informatie over de ruimtelijke topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen.

Op de archeologische verwachtingskaart (p. 21) worden drie zones onderscheiden. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld, waarin de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg zijn vastgelegd. De beleidskaart telt drie zones (p. 23). Hiervoor is gespecificeerd in welke gevallen archeologisch vervolgonderzoek nodig is bij planontwikkeling.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen dit aan Monumenten en Archeologie gemeld wordt zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen kunnen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

Monumenten en Archeologie heeft in opdracht van Stadsdeel Oost een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor verschillende bestemmingsplangebieden op het Zeeburgereiland en het omliggende Binnen- en Buiten-IJ. Te weten, Sluisbuurt, Bedrijventerrein, de Kom en de Baaibuurten. Het bureauonderzoek geeft een overzicht van bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Hierbij is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen in samenhang met archeologische informatie over al bekende vindplaatsen in het plangebied en omgeving. Deze informatie is samengevat in een archeologisch verwachtingsmodel op basis waarvan de beleidsregels voor erfgoedzorg worden vastgelegd ten behoeve van het bestemmingsplan.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2) en een landschappelijke, historische en archeologische analyse van het plangebied (hoofdstuk 3) aan de orde. Hieruit volgt een archeologische verwachtingskaart (hoofdstuk 4), gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) die inzichtelijk maakt in welke gevallen archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

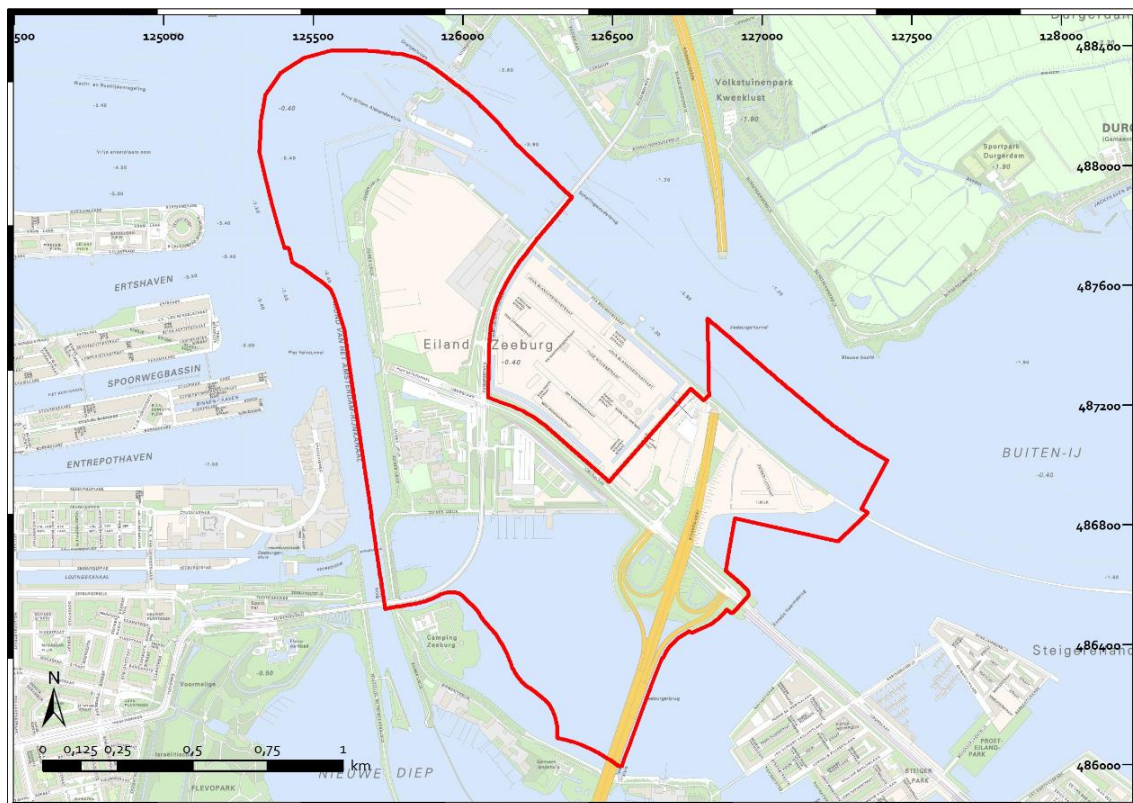
1 Basisgegevens

Opdrachtgever

Opdrachtgever Stadsdeel Oost
Contactpersoon B. de Jonge
Adres Postbus 94801
Postcode / plaats 1090 GV Amsterdam

Plangebied

Provincie Noord-Holland
Plaats Amsterdam
Stadsdeel Oost
ARCHIS onderzoeksnummer 3301068100

2 Het onderzoeksgebied (rood omlijnd)

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving. Het beleid voor het archeologisch erfgoed heeft dan ook veel raakvlak met dat van de ruimtelijke ordening. Voor optimale integratie van de archeologie in de ruimtelijke ordening heeft het rijk onder andere de Monumentenwet 1988 en de Wet ruimtelijke ordening aangepast.

2.2 Rijk

In 1992 hebben de Europese ministers van Cultuur het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Deze culturele overeenkomst had tot doel om meer bewustzijn van het Europese erfgoed te creëren en in het bijzonder het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties beter in stand te houden.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (*in situ*) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen of planaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud *ex situ*). De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van het archeologisch onderzoek.

In de Monumentenwet is een bepaling opgenomen dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden.¹ Ook bevat de Monumentenwet een verplichting om toevalsvondsten te melden (de zogenaamde meldingsplicht).²

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en omgevingsvergunningen gebruikt de provincie Noord-Holland de structuurvisie, de leidraad Landschap en Cultuurhistorie en de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW).³ Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie in acht te nemen. Op de CHW zijn o.a. archeologisch verwachtingsvolle gebieden opgenomen. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben.

---

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermd) archeologisch monument bedoeld, ofwel *alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet).

² Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

³ Provincie Noord-Holland, 2010.

Naast de CHW beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het rijk. Op de AMK staan de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

2.4 Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vindt het belangrijk dat archeologie vroegtijdig in ruimtelijke ordeningsprocessen wordt geïntegreerd.⁴ Hiermee worden twee doelen gediend. Ten eerste een efficiënte voortgang en kostenbeheersing van bouwprocessen. En ten tweede een kwalitatief goed en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

Op basis van de resultaten uit het archeologisch bureauonderzoek wordt bepaald of in het bestemmingsplan regels met betrekking tot archeologie moeten worden opgenomen. De Monumentenwet biedt een tweetal mogelijkheden (artikelen 39-40) die Monumenten en Archeologie heeft uitgewerkt in de modelregels archeologie.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden in een bestemmingsplan wordt geregeld met een omgevingsgunning als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Aan een omgevingsvergunning zijn bouwregels verbonden: die bepalen dat in het belang van de archeologische monumentenzorg de aanvrager van een omgevingsvergunning een archeologisch rapport met selectiebesluit dient te overleggen. Daarnaast kan in het bestemmingsplan worden opgenomen dat een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd voor het uitvoeren van aanlegwerkzaamheden.

Aan een omgevingsvergunning kunnen voorschriften worden verbonden. Dit houdt in dat aan de vergunning de verplichting wordt gekoppeld om technische maatregelen tot behoud te treffen, om de archeologische resten op te graven of om de werkzaamheden te laten begeleiden door een archeoloog.

De bouwregels en de omgevingsvergunning voor aanlegwerkzaamheden bevatten daarnaast uitzonderingen die duidelijk maken in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. In Amsterdam gelden elf beleidsvarianten, zoals de uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de negentiende- of twintigste-eeuwse ophogingen (Appendix: Beleidsvarianten). In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot zes varianten voor.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek is door het ministerie van OCW de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, een Archeologische Opgraving (AO) en een Archeologische Begeleiding (Appendix: stroomschema).

Het inventariserend veldonderzoek is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een opgraving wordt uitgevoerd wanneer er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Een archeologische begeleiding houdt in dat de bouwingreep

---

⁴ Monumenten en Archeologie, 2005.

onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

3.1 Geomorfologie en bodem algemeen

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam is in grote mate bepaald door de landschapsvorming in het Holoceen. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v.Chr.). Er heerste toen een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote pakketten veen groeiden in de kuststreek. Dit Hollandveen bevindt zich in de huidige ondergrond op gemiddeld 2 à 3 m - NAP.

Het natuurlijke landschap werd vanwege grootschalige veenontginningen vanaf de elfde eeuw omgevormd tot een veenweidegebied. Aan de noordzijde van het IJ, in Waterland, begon deze ontwikkeling al in de 10de eeuw. Aangezien de waterhuishouding een cruciale rol speelde bij de veenontginningen, begon tegelijkertijd de aanleg van het stelsel van (zee)dijken ter bescherming van het nieuwe bouw- en akkerland. Later, in de zeventiende en achttiende eeuw, volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

3.2 Historie algemeen

De vroegste sporen van menselijke bewoning of activiteiten binnen het gemeentelijk gebied van Amsterdam gaan dankzij recente vondsten in de Noord/Zuidlijn bouwputten op het Damrak en Rokin terug tot het late Neolithicum (ca. 2400 v. Chr.). Ook rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn dergelijke oude vindplaatsen.

De oudste stedelijke bewoningssporen, voor zover nu archeologisch bekend, beginnen in de twaalfde eeuw en zijn teruggevonden aan de Nieuwendijk / Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de veertiende eeuw startte het proces van stadsvorming. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Geldersekafe en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) kwamen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurt de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijk deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ kwamen de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht ontstonden naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De twintigste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen. Tussen 1915 en 1940 werd in Noord, Oost, Zuid en West de Gordel 20-40 gebouwd. Deze wordt gevolgd door de naoorlogse tuinsteden in West, Buitenveldert en Noord, en in de jaren zestig en zeventig door het volbouwen van de Bijlmermeerpolder. Met IJburg borduurt de stad begin eenentwintigste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ. Daarnaast wordt door de bouw van woningen binnen het bestaande stedelijk gebied ingezet op verdichting van de stad.

3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied

Het plangebied omvat het grootste deel van het Zeeburgereiland en het omliggende deel van het IJ, inclusief de monding van het Amsterdam-Rijnkanaal. Tot in de 19de eeuw behoorde dit gehele gebied tot het open IJ. Voor de historisch-topografische analyse van het plangebied zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de kaart van Beeldsnijder (1575), Visscher (ca. 1700) en twee kaarten van Publieke Werken uit 1881 en 1929.

2 De globale ligging van het plangebied (rood omlijnd) op de kaart van Beeldsnijder, 1575.

3.3.1 IJ

De huidige loop van het IJ is in belangrijke mate bepaald door landschappelijke ontwikkelingen die voortvloeiden uit de ontginning van het Hollandse veengebied (3.1). Tijdens stormvloed en in de 12de/14de eeuw werd het IJ door erosie van het laaggelegen veengebied een aanzienlijk bredere waterloop die aansluiting kreeg met het waterbekken van het Almere in het oosten. Het Almere ontwikkelde na veendoorbraken bij Wieringen en het Waddengebied een directe verbinding met de Noordzee.

Dankzij deze landschappelijke veranderingen kon Amsterdam zich ontwikkelen tot een knooppunt van handelswegen. Niet alleen was IJ een belangrijke vaarroute tussen Amsterdam en Haarlem, maar in toenemende mate werd ook gebruik gemaakt van de waterloop voor het transport en de overslag van goederen in de Amsterdamse haven die handelsschepen aanvoerden via de Zuiderzee.⁵ Vanaf de middeleeuwen, maar vooral vanaf het einde van de 16de eeuw, was het IJ dan ook een druk kruispunt van schepen. Het belang van de vaarroute wordt onder meer geïllustreerd door de kaart van Noord-Holland van Beeldsnijder uit 1575 (afb. 2). Hierop staat net ten westen van het plangebied een zone met *wracken* aangegeven. Deze waren enkele jaren

⁵ Schmall 1987, 68

eerder door de Geuzen afgezonken om de haven van Amsterdam te blokkeren. Drie jaar na vervaardiging van de kaart werden de wrakken door de cartograaf zelf gelicht.⁶

Ook de natuurlijke getijdenwerking vormde een bedreiging voor de bevaarbaarheid van het IJ. Tijdens de sterke vloedstroom werden namelijk meer sedimenten afgezet dan dat tijdens de minder sterkere stroom bij eb werden afgevoerd. Hierdoor bleven de sedimenten liggen en slibde de vaargeul langzaam dicht. Om het IJ toegankelijk te houden voor de scheepvaart moest de vaargeul vanaf de 17de eeuw regelmatig worden gebaggerd met moddermolens.

3.3.2 Waterwerken

Om de Amsterdamse haven goed bereikbaar te houden voor moderne zeegaande schepen werd tussen 1865 en 1876 het Noordzeekanaal aangelegd. Het waterpeil van het IJ werd voortaan beheerst met de nieuwe sluisen bij IJmuiden en de Oranjesluisen aan de noordzijde van het plangebied. Hiermee ontstond de onderverdeling in het Binnen- en het Buiten-IJ (afb. 3).

Met de voltooiing van het Merwedekanaal in 1892, vanaf 1952 onderdeel van het Amsterdam-Rijnkanaal, verbeterde ook de scheepvaartverbinding met de grote rivieren en het Duitse achterland. Bij de aanleg van het kanaal waren de pas aangelegde dijk tussen Binnen- en Buiten-IJ vervangen door de meer oostwaarts gelegen Zuider IJ-dijk (afb. 4).

De oorspronkelijke oostelijke vaarroute bleef intussen in gebruik door verkeer van en naar het Zuiderzeegebied, en was nog altijd onderhevig aan de problemen die de getijdenwerking met zich mee bracht. Om het dichtslibben van de vaarweg tegen te gaan werd in 1893 haaks op de Zuider IJ-dijk een vier km lange strekdam gebouwd, de Zeebreker. Het driehoekige watervlak dat zo ontstond deed tot het begin van de 20ste eeuw dienst als depot voor bagger uit het oostelijk havengebied en de stadsgrachten.⁷

3 Het plangebied op de kaart van Publieke Werken (1881).

⁶ Hofman 1978, 26-27

⁷ Heijdra 1993; Stelling-Amsterdam.nl

4 Het plangebied (rood omlijnd) op de kaart van Publieke Werken, 1929.

3.3.3 Zeeburgereiland

Het baggerdepot tussen de Zuider IJdijk en de Zeebreker groeide snel uit tot een driehoekig eiland, het IJ-eiland. Het nieuwe eiland kreeg vanwege de strategische ligging al snel een militaire functie. Aan de zuidwestzijde werden vanaf 1907 schietbanen, barakken en een exercitieterrein ingericht. Langs de Zuider IJ-dijk verschenen ook een wachterswoning, een schuilloods voor de manschappen, een toiletgebouw en een opslagplaats voor schietschijven. In 1916 werd ter plaatse van de tegenwoordige Sportheldenbuurt, buiten het plangebied, het Marine Vliegveld Schellingwoude aangelegd (afb. 4). Tijdens de Duitse bezetting in 1940-1945 bouwde de Luftwaffe *Fliegerhorst Schellingwoude* om tot de grootste vliegbasis voor watervliegtuigen van Nederland. Verspreid over het eiland verrezen tientallen Duitse werken, variërend van zware bunkers tot luchtafweergeschut.⁸

Na de oorlog verloor het IJ-eiland geleidelijk haar militaire karakter, en in 1968 werden de laatste militaire complexen opgeheven. Het merendeel van de gebouwen werd gesloopt om plaats te maken voor nieuwe gebruikers. De voltooiing van de Zuiderzeeweg, de Amsterdamse brug en de Schellingwouderbrug in de jaren 1956-1957 maakten het gebied beter toegankelijk voor verkeer vanuit de stad, waarna zich allerlei grote en kleine bedrijven in het gebied vestigden. In de jaren 90 werd de Ringweg A10 en Piet Heintunnel aan het wegennetwerk toegevoegd.

De afgelopen jaren is het grootste deel van het eiland, dat tegenwoordig bekend staat als het Zeeburgereiland, bouwrijp gemaakt met het oog op de herontwikkeling tot woongebied (afb. 5). Uitzondering hierop zijn de terreinen ten zuiden van de IJburglaan, waar de Baaibuurten zijn voorzien, en de strook buiten de Zuidelijke IJ-dijk. Hier herinneren nog enkele gebouwen aan de militaire geschiedenis van het eiland.

⁸ Stelling-Amsterdam.nl

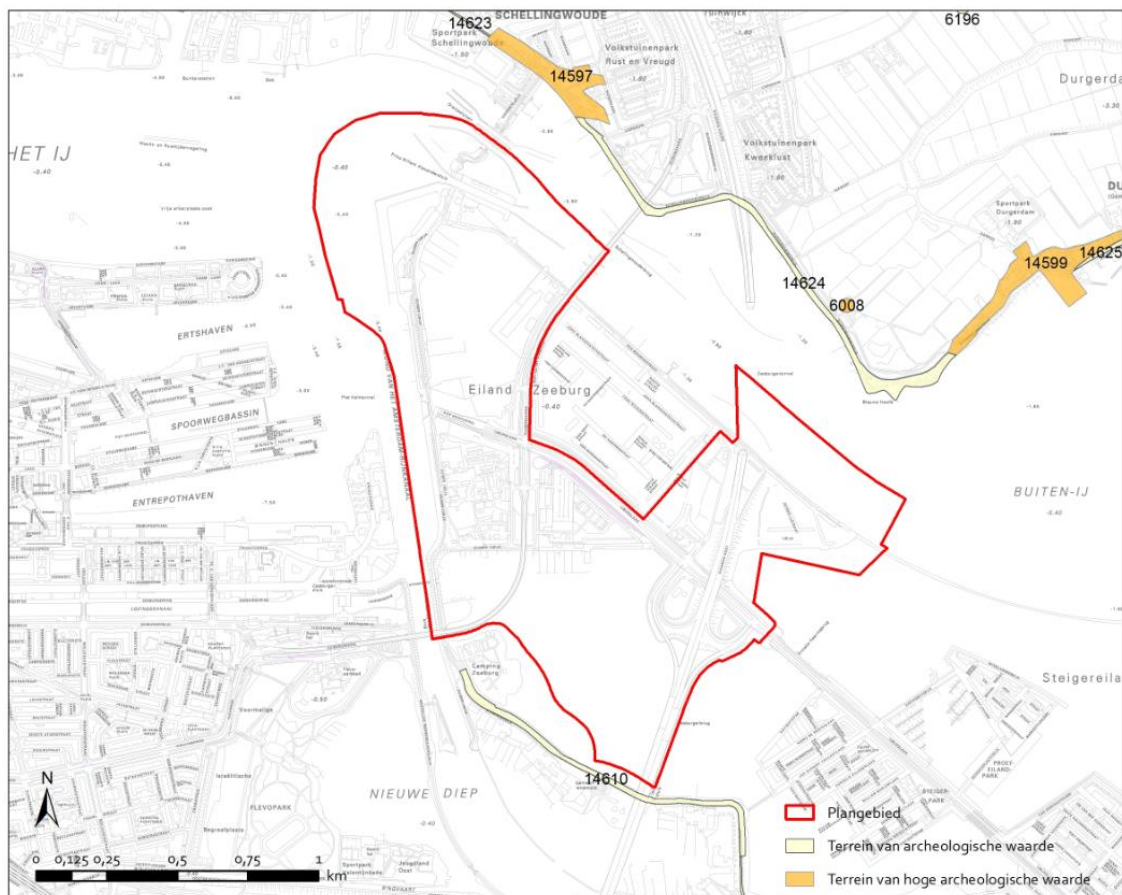
5 Het plangebied (rood omlijnd) op een recente luchtfoto (PDOK).

3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied

3.4.1 Archeologische Monumentenkaart

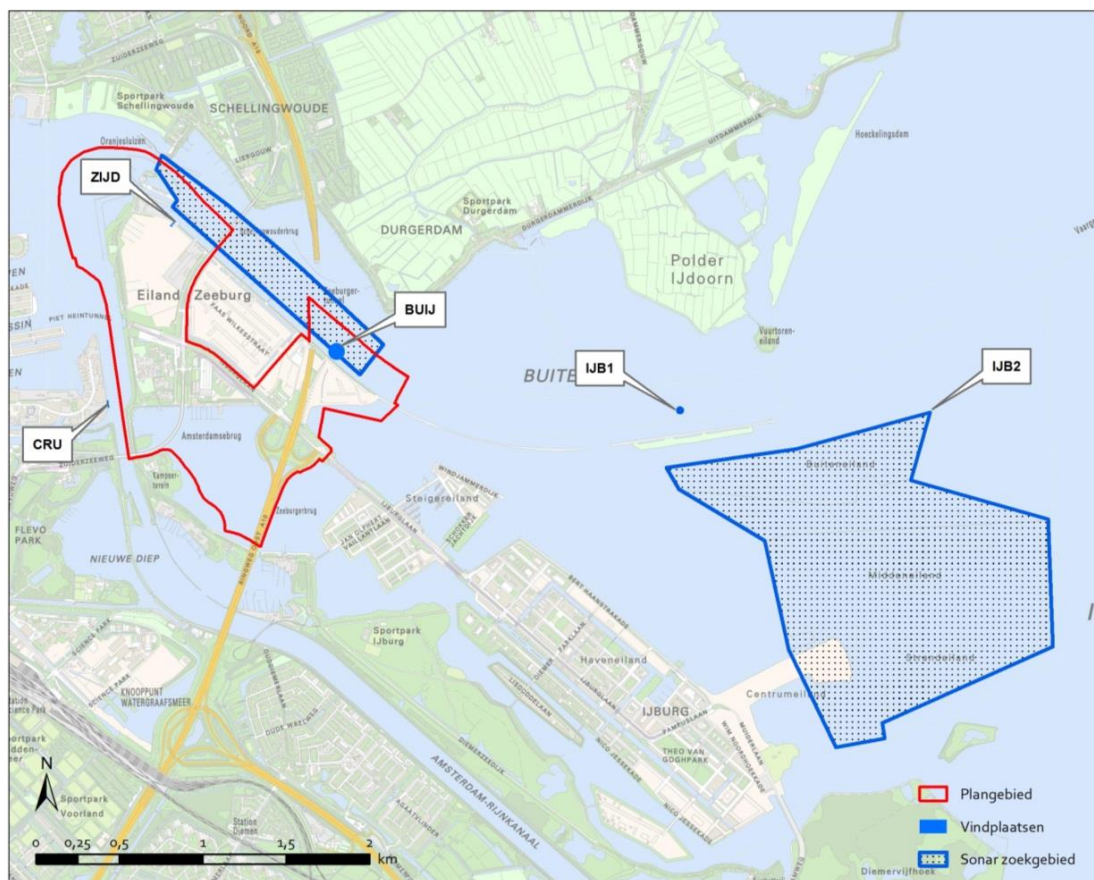
Binnen het plangebied zijn volgens de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geen archeologische monumenten aangewezen. Ook is het gebied volgens deze kaart vrij van zones met een archeologische waardering (afb. 6). De Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie van de Provincie Noord-Holland komt overeen met het AMK-kaartbeeld. De verwachtingen op deze kaarten zijn algemeen van aard en dienen in het geval van bouwplanvorming nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt in hoofdstuk 4 en is gebaseerd op de historisch-topografische inventarisatie (3.3).

6 Het plangebied Zeeburgereiland (rood omlijnd) op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, juli 2010).

3.4.2 Vindplaatsen

Binnen het plangebied is tot op heden éénmaal een Inventariserend Veldonderzoek uitgevoerd, alsmede enkele archeologische (duik)inspecties. Daarnaast hebben in de omgeving van het plangebied diverse archeologische onderzoeken plaatsgevonden (afb. 7). De resultaten van deze onderzoeken bieden een inzicht in de aard, kwaliteit en diepteligging eventuele archeologische resten die in het plangebied zijn te verwachten. De vindplaatsen worden hieronder kort beschreven.

7 Het plangebied Zeeburgereiland (rood omlijnd) en de vindplaatsen

Buiten-IJ (BUIJ)

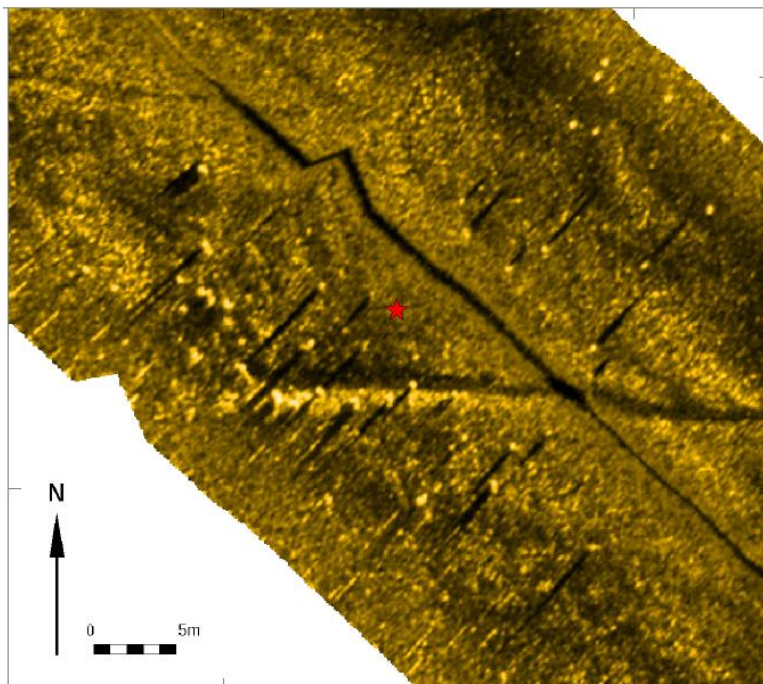
In het kader van voorgenomen baggerwerkzaamheden is in 2013 door ADC een inventariserend veldonderzoek (opwaterfase) uitgevoerd in het Buiten-IJ nabij de Oranjesluizen. Daarbij is met behulp van sonaropnamen het oppervlak van de waterbodem in kaart gebracht. Op deze manier zijn zeven locaties aangemerkt als potentiële archeologische vindplaatsen.⁹

In 2014 zijn drie van de opgespoorde verwachtingslocaties, die door de baggerwerkzaamheden zouden worden geroerd, onder water geïnspecteerd. Het bleek in deze

⁹ Van Campenhout & Waldus 2013

gevallen te gaan om bodemverstoringen en plaatselijke afwijkingen in de samenstelling van de waterbodem, waarmee de archeologische verwachtingswaarde kwam te vervallen.¹⁰

Van de vier verwachtingslocaties die nog niet zijn geïnspecteerd, houden drie vermoedelijk verband met de laat 19de-eeuwse strekdam langs de noordoostzijde van het plangebied. Één zone met een reeks sonarcontacten valt vooralsnog niet te duiden. Het gaat om een oppervlak 40 m x 40 m waarbinnen op de sonaropnamen een constellatie van palen zichtbaar is (afb. 8). Een studie van historisch kaartmateriaal leverde geen verklaring op voor de aanwezigheid van deze palencluster.

8 Sonaropname van de palencluster in het Buiten-IJ, binnen het plangebied (BUIJ).

Zuidelijke IJdijk (ZIJD)

Bij werkzaamheden aan een waterkering op het Zeeburgereiland werd in 2013 gestuit op een betonnen bouwwerk (afb. 9). Aangezien vermoed werd dat het bouwwerk verband hield met de militaire geschiedenis van het Zeeburgereiland was de vondst aanleiding voor een melding bij MenA. Bij inspectie bleek de constructie van ca. 7 m x 4 m x 3 m te bestaan uit twee aaneengesloten kelderruimten, met daarnaast een betonnen sleuf van ca. 2 m breed x 1,40 m hoog, lopend richting het IJ. Het geheel was afgedekt geweest door een zandpakket van ca. 0,5 m dik. Het bouwwerk kon worden gerelateerd aan een kaart van Publieke werken uit 1946 en betrof vermoedelijk een duiker, aangelegd in de periode vóór de Tweede Wereldoorlog.¹¹

¹⁰ Waldus 2014

¹¹ Archief MenA

9 De duikerconstructie op het Zeeburgereiland (ZIJD)

Cruquiusweg – Amsterdam-Rijnkanaal (CRU)

Op 1 juli 2015 heeft MenA naar aanleiding van een vondstmelding door het Ingenieursbureau Amsterdam een inspectie uitgevoerd van een kanon dat bij de sloop van een steiger langs het Amsterdam-Rijnkanaal aan het licht was gekomen. Het bleek te gaan om een zeldzaam type marinekanon – ‘Lang Kanon van 36 pond’ – dat vanaf 1815 werd geproduceerd in Luik. Dit type werd in de late 19de eeuw, na te zijn afgedankt als scheepsgeschut, vaak ingezet voor de kustverdediging.

De vondstlocatie is de voormalige IJ-bodem, direct ten noorden van de voormalige versterking en herberg Zeeburg op de knik tussen de Zeeburgerdijk en de Diemerzeedijk. Met de aanleg van de stelling van Amsterdam in het laatste kwart van de 19de eeuw verloor deze plek zijn defensieve betekenis. Mogelijk is het kanon in deze periode ingegraven als meerpaal, om er tot de zomer van 2015 te blijven zitten.¹²

Vaargeul Amsterdam-Lemmer (IJB1)

In 2007 werd tijdens baggerwerkzaamheden voor de Vaarweg Amsterdam Lemmer gestuit op een scheepswrak. Waarderend onderzoek door ADC wees uit dat het ging om de restanten van een laat 16de-eeuws waterschip; een sloop met een waterhoudend compartiment centraal in het schip (een bun), dat tot het begin van de 19de eeuw op de Zuiderzee voorkwam. Het scheepswrak (18,3 m lang en 4,8 m breed) bevond zich direct aan het oppervlak van de IJ-bodem, afgedekt door een laag ballaststenen, en bestond uit het vlak, de kiel en de stevens van het schip. Tussen deze ballaststenen bevonden zich restanten van de scheepsinventaris.

Ten behoeve van scheepsbouwkundig onderzoek op het droge is het wrak in 2009 gelicht en tijdelijk op het Zeeburgereiland geplaatst (afb. 10). Na afloop van het onderzoek is het wrak

¹² Gawronski & Jayasena 2015

weer onderwater geplaatst, ten zuiden van de strekdam langs de Vaargeul Amsterdam-Lemmer tegenover de jachthaven van IJburg, waar een locatie is ingericht als archeologisch onderwaterdepot van de gemeente Amsterdam. Het wrak is hiermee voor de toekomst behouden en bovendien kan de locatie gebruikt worden als oefenobject voor onderwaterarcheologen.¹³

10 Het gelichte wrak van een laat 16de-eeuws waterschip, afkomstig uit het Buiten-IJ (IJB1).

IJburg fase 2 (IJB2)

Voorafgaand aan de aanleg van de eilanden van IJburg fase 2 is in juli 2008 door Periplus Archeomare een side scan sonar onderzoek uitgevoerd. Hierbij werd aan 17 locaties op de IJ-bodem een archeologische verwachting toegekend. Bij duikinspectie bleek slechts één van deze locaties van archeologische waarde. Het betrof het wrak van een klein vaartuig, waarschijnlijk een roeiboort of bijboot van een groter schip.¹⁴

3.4.3 Bodemopbouw

Archeologische resten die verband houden met de maritieme geschiedenis van het IJ kunnen direct in de waterbodem voorkomen. Dit geldt ook voor de zone nabij de Oranjesluizen waar recentelijk een Inventariserend Veldonderzoek is uitgevoerd. De daarbij gebruikte detectiemiddelen zijn namelijk beperkt tot het oppervlak van de waterbodem, waardoor de aanwezigheid van volledig door slib afgedekte resten niet kan worden uitgesloten.

Ter plaatse van het Zeeburgereiland zijn eventuele archeologische sporen in de IJ-bodem afgedekt door een dikke laag baggerspecie, zand en puin. Uitgaande van de gemiddelde maaiveldhoogte van het eiland (0,5 m + NAP), ten opzichte van de IJ-bodem rondom (ca. 3,50 m -

¹³ Waldus, van Holk en van den Brenk 2007; van den Brenk 2008, Waldus 2010

¹⁴ Van den Brenk en Waldus 2008

NAP), heeft het pakket een dikte van ongeveer 4 m. Naar verwachting is de zachte slibbodem van het IJ onder druk van het ophogingspakket echter verder samengeperst, waardoor de dikte van het recent opgebrachte grondpakket hoger uitvalt. Ook zijn hierdoor eventuele archeologische resten aangetast.

Wat betreft de militaire historie van het plangebied hoeft geen rekening te worden gehouden met archeologische resten. Het gebied ten noorden van de IJburglaan en binnen de Zuidelijke IJdijk is in de afgelopen jaren bouwrijp gemaakt voor de aanstaande stedelijke ontwikkeling van het eiland. Hierbij zijn alle potentiële ondergrondse obstakels verwijderd. Ten oosten van de Zuiderzeeweg hebben in het verleden eveneens grootschalige bodemverstorende ontwikkelingen plaatsgevonden. Alleen in de zuidwesthoek resteren nog enkele Duitse bunkers van mogelijk cultuurhistorische waarde. Deze betreffen bouwwerken aan de bovengrond en vallen daarmee buiten de voorliggende inventarisatie van ondergrondse cultuurhistorische waarden.

3.5 Conclusie: verwachtingsmodel

Op basis van bovenstaande inventarisatie zijn binnen het plangebied materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de scheepvaart op het IJ vanaf de 13de eeuw. Samenhangende structuren betreffen in de eerste plaats scheepswrakken, maar dit zijn geïsoleerde vindplaatsen met een lage trefkans. Één locatie in het Buiten-IJ behoeft nadere waardering op basis van een archeologische duikinspectie. Ter plaatse van het Zeeburgereiland is het aannemelijk dat de oorspronkelijke IJ-bodem is samengedrukt en het bodemarchief schade heeft ondervonden. Dit betekent dat hier geen overblijfselen van archeologische waarde meer te verwachten zijn.

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van de historisch-topografische en archeologische inventarisatie van het plangebied (hoofdstuk 3) zijn binnen het plangebied materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de maritieme geschiedenis vanaf de 13de eeuw. Dit leidt tot een verwachtingskaart van de materiële neerslag voor het plangebied met drie zones.

Zone A: IJ-bodem – huidig open IJ

Archeologische verwachting: laag

Langs de oevers van het IJ kunnen overblijfselen voorkomen zijn die verband houden met scheepsvaart vanaf de 13de eeuw of stadsafval uit de historische periode van Amsterdam. De enige samenhangende structuren zijn scheepswrakken, maar dit zijn geïsoleerde vindplaatsen met een lage trefkans.

Zone B: Cluster palen

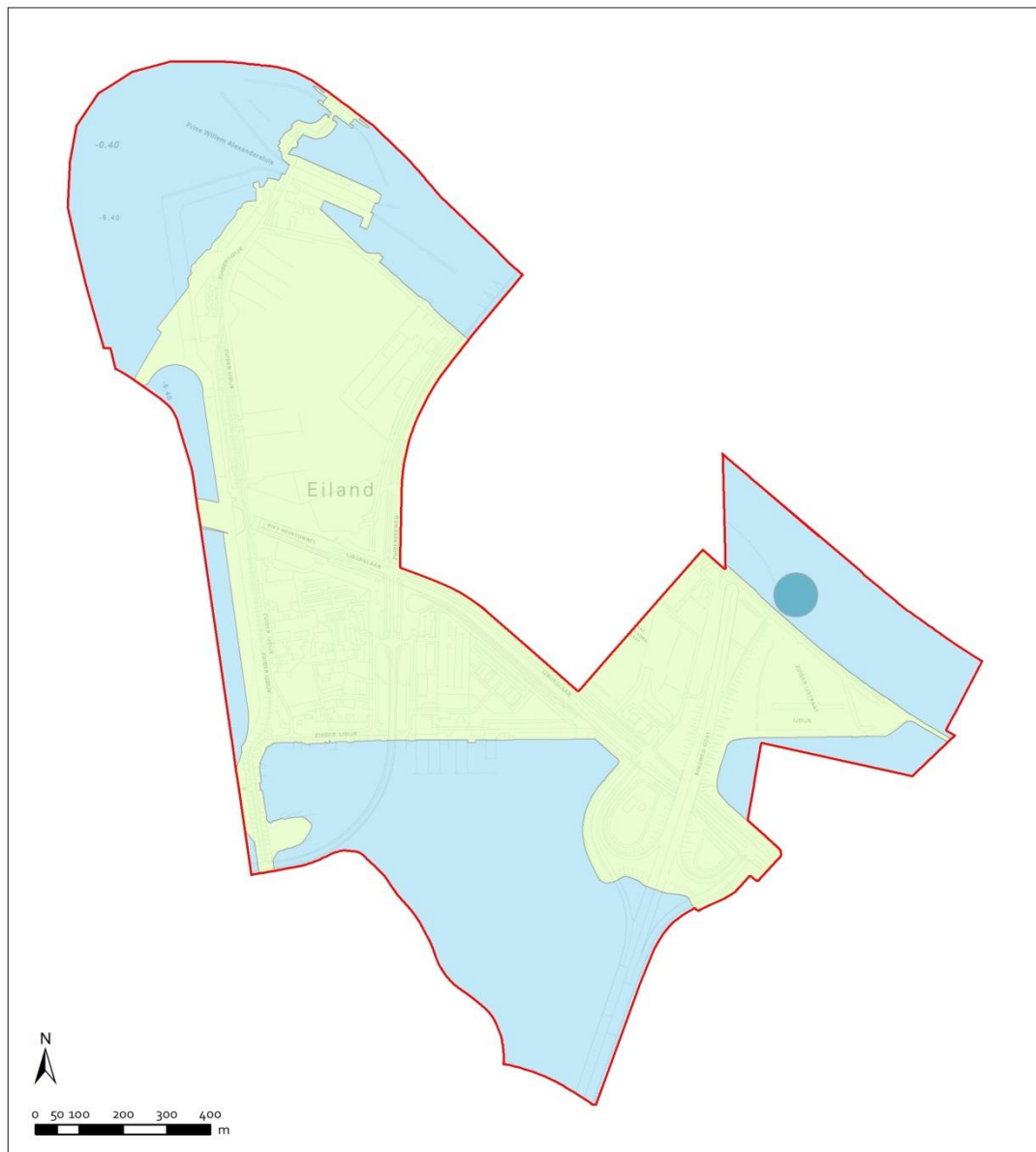
Bekende vindplaats, archeologische waarde nader vast te stellen

In deze zone bevindt zich een constellatie van in de waterbodem aangebrachte rechtopstaande palen, die met sonaronderzoek is gedetecteerd. Rond de kern van de palencluster is een bufferzone met een straal van 50 m aangehouden. De aard en waardering van deze vindplaats dient in geval van planontwikkeling nader te worden vastgesteld op basis van een archeologische duikinspectie.

Zone C: IJ-bodem – Zeeburgereiland

Verwachting: negatief

Betreft het vanaf 1893 aangeplempte Zeeburgereiland en latere ingrepen in de IJ-bodem. Bij de aanleg van het eiland is de oorspronkelijke IJ-bodem samengedrukt en zijn eventuele archeologische resten verstoord geraakt. De verwachting is daarom negatief.

- ✘ Gemeente** Plangebied Zeeburgereiland (Sluisbuurt, Bedrijventerrein, De Kom, Baai buurten)
- ✘ Amsterdam** Archeologische verwachting
- ✘**
- Plangebied
- A. IJ-bodem - Huidig open IJ
- B. Cluster palen
- C. IJ-bodem - Zeeburgereiland

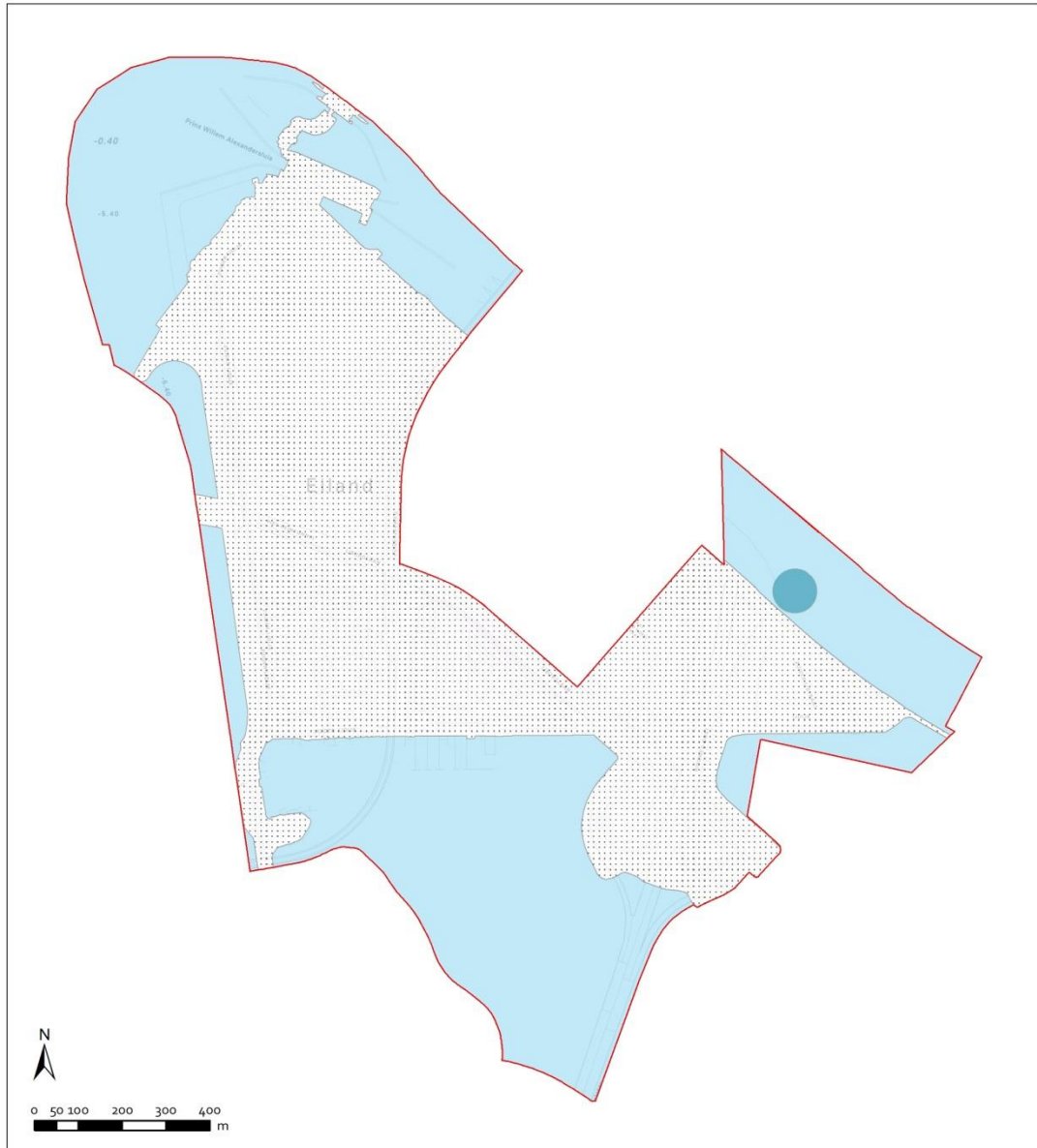
5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidskaart van het plangebied Zeeburgereiland is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologisch erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in een beleidskaart met daarop drie zones met bijbehorende specifieke beleidsmaatregel (Appendix: beleidsvarianten, stroomschema).

- **Beleidsvariant 1 (verwachtingszone B)**
Bij alle ingrepen in de waterbodem, ongeacht de oppervlakte of de diepte, is archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- **Beleidsvariant 9b (verwachtingszone A)**
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 10.000 m².
- **Beleidsvariant 11 (verwachtingszone C)**
Voor deze zone geldt uitzondering van archeologisch vervolgonderzoek bij alle bodemingrepen.

Voor het gehele plangebied geldt conform de Monumentenwet een meldingsplicht. Indien tijdens de uitvoering van bouwwerkzaamheden sporen en/of vondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen, wordt dit aan Monumenten en Archeologie, Gemeente Amsterdam gemeld zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

X Gemeente
X Amsterdam
X

Plangebied Zeeburgereiland (Sluisbuurt, Bedrijventerrein, De Kom, Baai buurten)
Archeologisch beleid

- Plangebied
- Beleidscategorie 1
- Beleidscategorie gb
- Beleidscategorie 11

6 Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd voor het bestemmingsplangebied Zeeburgereiland (Sluisbuurt, Bedrijventerrein, De Kom, Baaibuurten). Hiervoor gelden drie archeologische beleidszones.

Voor de eerste zone geldt dat alle ingrepen in de waterbodem, ongeacht de oppervlakte of de diepte, archeologisch onderzoek behoeven.

Voor de tweede zone geldt vrijstelling van archeologisch onderzoek bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 10.000 m².

Voor de derde zone geldt vrijstelling van archeologisch vervolgonderzoek, ongeacht de omvang en diepte van de bodemingreep.

Voor het gehele plangebied geldt wel de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen dit aan Monumenten en Archeologie wordt gemeld zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

7 Bronnen

Digitale bronnen

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN2), 50 cm maaiveld gridproduct, shaded relief. Geodan/Esri Nederland

ARCHIS: Archeologisch Informatiesysteem: <http://www.archis.nl/archisii/html/index.html>

CHW: Cultuurhistorische Waardenkaart provincie Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>

SAA: Stadsarchief Amsterdam: <http://beeldbank.amsterdam.nl/>

Literatuur

Aardse, H. en L. de Leeuw, 2009: *Cultuurhistorische verkenning Haven Stad*, Amsterdam

Baart, J.M., 1993: *Nota Archeologisch Monumentenbeleid Gemeente Diemen*, Diemen.

BMA, 2005: *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*, Amsterdam.

BMA, 2010: *Erfgoedagenda Amsterdam 2010-2014*.

Brenk, S., van den, B. van Mierlo en W. Waldus, 2008: *Inventariserend Veldonderzoek (opwaterfase) Natuurontwikkeling zuidelijke IJmeerkust*. (Periplus Archeomare Rapport o8_A032), Amersfoort

Brenk, S., van den, P. Boom en W. Waldus, 2008: *Inventariserend Veldonderzoek (opwaterfase) IJburg fase 2*, Periplus Archeomare Rapport o8_A017, Amersfoort

Brenk, S., van den, P. Boom en W. Waldus, 2008: *IJburg fase 2 (Noord-Holland). Inventariserend Veldonderzoek, duikinspecties*, Periplus Archeomare Rapport o8_A022, Amersfoort

Campenhout, K. van, W.B. Waldus, 2013: *Vooronderzoek AVO Sluizen NZK, IVO opwaterfase Oranjesluizen en IJmeer*, ADC Rapport 3537, Amersfoort

Gawronski, J., R. Jayasena 2015, *Een 19de-eeuws kanon bij Zeeburg. Archeologische begeleiding Amsterdam-Rijnkanaal*, Amsterdamse Archeologische Rapporten 84, Amsterdam

Heijdra, T., 1993: *Kadraaiers en Zeekastelen. Geschiedenis van het oostelijke havengebied*. Amsterdam

Hofman, W., 1978: *Historische plattegronden van Nederlandse steden, deel 1 Amsterdam*, Alphen aan de Rijn, 26-27

Misset, C., 2009: *De Haven van Amsterdam. Zeven eeuwen ontwikkeling*. Amsterdam 2009

Provincie Noord-Holland, 2010: *Leidraad Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland. Ontwikkelen met Ruimtelijke Kwaliteit*, Haarlem

Schmall, H., 1987: De rand van de stad. Industriële en agrarische activiteiten, in Heinemeijer, W.F. en Wagenaar, M.F., *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*, Ede/Antwerpen, 40-43

Waldus, W.B., A.F.L. van Holk en S. van den Brenk, 2007: *Inventariserend veldonderzoek onderwater: inspectie en waarderend onderzoek van een 16de eeuws waterschip*, ADC Rapport 1025, Amersfoort

Waldus, W.B., e.a., 2010: *Wrak VAL7, Buiten IJ. De opgraving, lichting en het onderzoek van een 16e-eeuws waterschip*, ADC Rapport 2064, Amersfoort

Waldus, W.B., 2014: *Vooronderzoek AVO Sluizen NZK, IVO onderwaterfase Oranjesluizen en IJmeer*, ADC Rapport 3655, Amersfoort

Appendix I: beleidsvarianten en stroomschema

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van elf varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke ingreep in de (water)bodem, ongeacht het oppervlak of de diepte, archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 3: Gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de negentiende eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 4: Gebieden met een hoge archeologische verwachting buiten het historische centrum van Amsterdam, waarvan de huidige bebouwing dateert uit de late negentiende eeuw. De verwachte resten hebben een dichte spreiding. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of ondieper dan de negentiende-eeuwse ophogingen.
- 5: Gebieden met een hoge archeologische verwachting buiten het historische centrum van Amsterdam, waarvan de huidige bebouwing dateert uit de late negentiende of twintigste eeuw. Indien de bebouwing dateert uit de negentiende eeuw hebben de verwachte resten een bredere spreiding. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan de negentiende- en twintigste-eeuwse ophogingen.
- 6: Onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenvak zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 7: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). De bebouwing dateert uit het einde van de negentiende en de twintigste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de negentiende en twintigste eeuwse ophogingen.
- 8: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².
- 9: Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn of waren binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch

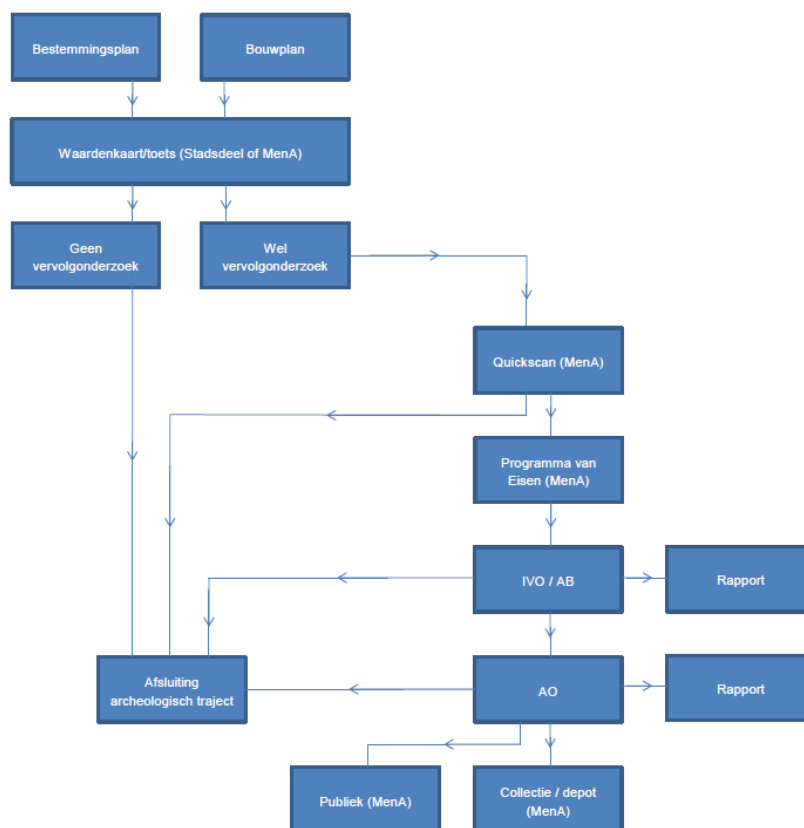
veldonderzoek geldt bij ingrepen in de (voormalige) waterbodembinnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m² en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m².

- 10: Gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen kleiner dan 10.000 m² of in de oorspronkelijke waterbodembinnen het oorspronkelijke maaiveld.

- 11: Gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels e.d. en gebieden in de voormalige landelijke periferie van Amsterdam buiten de Singelgracht met een lage archeologische verwachting die bovendien opgehoogd, onderheid en bebouwd zijn aan het einde van de negentiende en in de twintigste eeuw. Hier geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek.

Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor de beleidsvarianten, 4, 5 en 7 tot en met 10 geldt dat het dieptecriterium op de uiteindelijke beleidskaart nader wordt gespecificeerd.

Stroomschema archeologie MenA

Colofon

Archeologisch bureauonderzoek BO 15-101
Amsterdam 2015

Voor akkoord controle proces en waardestelling:

Prof. dr. J.H.G. Gawronski
Hoofd afdeling Archeologie
Monumenten en Archeologie
Gemeente Amsterdam

Datum:	08-10-2015
Status:	1.0
Tekst:	T. Terhorst MA
Redactie:	Prof. Dr. J.H.G. Gawronski
Cartografie:	T. Terhorst MA
Vormgeving:	Monumenten en Archeologie, gemeente Amsterdam

© Monumenten en Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2015
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Monumenten en Archeologie. MA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.